бригадир по-людськи відносився до своїх односельців і не гнав їх напівживих на поле з серпами і косами.

14-й протокол партзборів засвідчує, що Музика М. Д. виявився не вартим своєї посади і його замінили на більш твердого провідника партійних рішень Сапожніка Я. Г. [4, арк.37].

Загальний стан сільської України засвідчує лист колгоспників с. Попелюхи Піщанського району адресовані М. С. Хрущову, першому секретарю ЦК Компартії України: «Микита Сергійович, батечко наш, заступник. Важко нам, обірвані ми всі, голі і босі, брудні й голодні, на людей не схожі, гірше худоби живемо. Ніколи нам не було так важко, як в цю хвилину, люди з голоду мруть, діти від недоїдання і хвороб стають стають каліками. Харчуємось ми лободою, корою, а у кого є гроші, їдуть у місто і купують хліб у комерційних магазинах, но за хлібом іти далеко – 140-160 км, а у нас ніхто не продає, з колгоспу ми нічого не отримали і немає надії, все згоріло, а ярина дуже слабка і, як не виконаємо план, то всі подохнемо. … Живуть зараз гарно тільки хитруни, спекулянти, шахраї, злодії, а їх багато. А простій людині не добитися правди, всі на неї кричать і не вірять. Надій ніяких, усі ми вбиті горем, із злиднів нам не вийти.

Люди всі змінилися – худі, чорні, злі. Говорять, що тепер правди немає, але правда повинна бути. Ми просимо у Вас підтримки, Микита Сергійович. …Допоможіть нам хоч у цьому році» [3, с. 166]. Цей лист зберігається в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України. В ньому, як у краплі води змальоване повоєнне подільське село. Звичайно, Попелюхи і Даньківка, як тисячі інших українських сіл не дочекалися допомоги.

P. S. Автор у віці трьох років пережив голодомор 1947 року в селі Великі Крушлинці Вінницького району, а рідна сестра-близнючка померла.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Вінницької області (ДАВіО), Ф.П. 769, оп. 1, спр. 1020.
2. Воронов І., Пилявець Ю. Голод 1946-1947 рр. К., 1991.
3. Шульга Ілля. Людомор на Поділлі. К., 1993. 235 с.
4. ДАВіО, Ф.П. 769, оп. 1, спр. 1021.
5. Кравченко П. Крадіжки «соціалістичної власності» в 1947 р. у колгоспах Вінниччини // Матеріали XXXVII Вінницької всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції 7 листопада 2025 р. Вінниця, 2025.
6. Прапор перемоги. 10 липня 1947 р.

Анатолій Войнаровський, Василь Черняк

ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У ЗАВЕРШАЛЬНИЙ ПЕРІОД СТАЛІНІЗМУ: 1947-1953 РОКИ

Анотація. *У статті досліджується кримінальна злочинність на теренах Вінниччини та її детермінуючі фактори в умовах завершального періоду сталінського тоталітарного режиму. Здійснено спробу охарактеризувати тенденції та класифікацію кримінальної злочинності, заходи влади щодо стабілізації правової ситуації і боротьбу проти злочинності.*

Ключові слова: *Вінниччина, сталінський тоталітаризм, кримінальна злочинність, правоохоронні органи, судова система.*

Anatolii Voinarovskyi, Vasyl Cherniak

CHARACTERISTICS OF CRIMINAL OFFENSES IN THE VINNYTSIA REGION DURING THE FINAL PERIOD OF STALINISM: 1947–1953

Abstract. *This article examines criminal offenses in the Vinnytsia region and the factors determining them under the Stalinist totalitarian regime. It attempts to characterize trends in and the classification of criminal offenses, as well as the measures taken by the authorities to stabilize the legal situation and combat crime.*

Keywords: *Vinnytsia region, Stalinist totalitarianism, criminal offenses, law enforcement agencies, judicial system.*

Розглядаючи стан кримінальної злочинності завершення епохи сталінізму на теренах Вінниччини варто відзначити, що на сьогоднішній день зазначена проблематика вимагає проведення ґрунтовних досліджень. Характеристику кримінального середовища повоєнної УРСР здійснює М. Герус вказуючи на основні тенденції та специфіку злочинної діяльності та боротьби влади з нею [4]. Аналізуючи діяльність органів МГБ у 1948 р. у Вінницькій області А. Войнаровський та Д. Нежид, акцентують увагу, що діяльність органів державної безпеки була в першу чергу зосереджена на боротьбі з можливими політичними опонентами сталінського режиму і проблеми кримінальної злочинності були другорядними [1]. У публікації П. Кравченка висвітлено характерний та важливий для краю аспект, боротьбу з розкраданням колгоспним селянством соціалістичної власності, безправність останніх, існування на межі фізичного виживання змушували їх вдаватися до крадіжок, що, в свою чергу, викликало посилення репресій з боку комуністичного режиму [8]. Окремі аспекти криміногенної ситуації в УРСР по завершенню Другої світової війни розглянуто у працях Гурова А. [5], Шаламова В.[9]. Для розуміння особливостей соціального середовища повоєнної Вінниччини та факторів, які детермінували кримінальну ситуацію, важливе значення мають дослідження А. Войнаровського та Н. Жмуд, П. Кравченка та О. Мельничука[2; 3; 7].

Джерельною базою для здійснення дослідження стали доповідні записки, довідки, листи обласного управління МГБ і міліції з питань по боротьбі з кримінальною злочинністю як звітність перед партійним керівництвом Вінницької області. Гриф «Цілком таємно» та додатки лише для внутрішнього користування на вказаних документах свідчать про їх об'єктивний зміст. Втім, зауважимо, що навіть для цих матеріалів притаманні тенденції вказати на постійне покращення боротьби з кримінальною злочинністю та викоріненням не властивих «соціалізму» явищ [6]. Надані у звітах матеріали дозволяють показати загальні тенденції та особливості кримінальної ситуації на теренах Вінниччини.

Завершення 1940-х – початок 1950-х років були надзвичайно складним періодом у житті краю. Досить важким був процес відбудови краю, характеризуючи соціально-економічне становище, важливо зазначити, що

сталінське керівництво першочергово сприймало регіон як аграрно-сировинний ресурс, а не об'єкт господарської відбудови. Злиденне становище селянства спонукало до крадіжок в колгоспах, що з сучасних позицій певно потрібно кваліфікувати як боротьбу за виживання, а не кримінал [8]. І на сьогоднішній день частина істориків пограбування селянами поміщицьких маєтків у XIX сторіччі розглядають не як злочин, а як вимушену необхідність та боротьбу за справедливість. У звітності за 1949 р. зазначалися наступні кваліфікації злочинів: грабежі з убивствами; грабежі без убивств; убивства; крадіжки кваліфіковані; крадіжки прості; викрадення худоби. Характерним типом злочинності була діяльність озброєних банд складом від 5-и до 50 осіб (у звіті за 1948 р. вказано на 6 угруповань в області, чисельних та діючих більше двох років), які були озброєні та добре організовані. У описі діяльності цих банд відчувалося, що серед них є фронтовики, які діяли організовано та зухвало. Так, у звіті зазначалося: «На території Уланівського, Хмільницького районів Вінницької області та сусідніх районів Кам'янець-Подільської та Житомирської областей оперувала озброєна бандитська група, очолювана Патановським, Ульяновським чисельністю до 50 осіб, яка мала на озброєнні кілька екземплярів вогнепальної зброї, здійснюючи напади на магазини сільпо, склади колгоспів та квартири чесних громадян.

На території Барського району, діяла озброєна бандитська група, яку очолювали нелегали Якимчук і Катеренчук, до складу якої входило більше 30 осіб. Бандитська група здійснювала напади на магазини сільпо та квартири чесних громадян. На території Шпиківського і Тульчинського районів, діяла грабіжницька група Марущака, учасники яких роз'їздили на автомобілі, здійснюючи пограбування магазинів сільпо, і шляхом грабежів учасники групи викрали з магазинів сільпо промислових товарів на суму понад 100 000 рублів.

На території Ситковецького, Оратівського, Немирівського та Іллінецького районів діяла озброєна бандитська група очолювана нелегалами Понурій і Поливода. Указана бандитська група упродовж трьох років здійснювала кримінальну діяльність, грабуючи магазини сільпо та квартири колгоспників.

На території Погребищенського, Плисківського, Оратівського районів Вінницької області, та сусідніх районів Житомирської [6, арк. 15] і Київської областей упродовж більше трьох років діяла озброєна бандитська група, очолювана нелегалом Скорбовейчук, до складу якої входило більше 20 осіб. Бандитська група здійснювала напади на колгоспи, де забирали коней, всього ними при пограбуваннях викрадено 49 коней, здійснено напади на магазини сільпо і квартири колгоспників. Всього цією групою на території Вінницької, Київської та Житомирської областей здійснено до 100 озброєних грабежів. На території Гайсинського району переховувався бандит-націоналіст Бабур. На території Хмільницького району упродовж чотирьох років переховувався бандит-націоналіст Поліщук. На території Комсомольського району оперували дві грабіжницьких групи Дойчика і Мазура.

На території Літинського району упродовж 4-х років діяла озброєна бандитська група нелегалів братів Гуменюк. На території Немирівського району діяла озброєна грабіжницька група Коваленко і Поравого.

Ужитими заходами вище перераховані бандитсько-грабіжницькі групи на території області були розгромлені, до того ж безпосередньо співробітниками Кримінального розшуку та іншими працівниками міліції особисто ліквідовані та надана велика допомога у ліквідації наступних бандитських груп:

За ініціативою співробітників Відділу Кримінального Розшуку Управління міліції у березні 1949 р. почався розгром банди Потановського і були заарештовані головні бандити.

Співробітники відділу Кримінального Розшуку Управління Міліції, особисто, без допомоги співробітників МВД, зокрема Відділу ББ (боротьби з бандитизмом), ліквідована на території Ситковецького та інших районів [6, арк. 16] бандгрупа Поливоди та Понурій, по справі заарештовано 14 бандитів, у котрих вилучено 7 одиниць вогнепальної зброї, 6 учасників цієї банди засуджені на 25 років позбавлення волі кожен.

Співробітниками Відділу Кримінального Розшуку Міліції, самостійно, без відділу ББ, ліквідована серйозна бандитська група Скорбовейчука. За відкритою справою заарештовано 20 осіб, котрими здійснено до 100 озброєних пограбувань і нападів на колгоспи та магазини сільпо на території Київської, Вінницької і Житомирської областей.

Співробітником відділу Кримінального Розшуку Управління Міліції, тов. Трубіним на територій Гайсинського району, затриманий бандит нелегал Бабур, вбраний у жіночий одяг. Начальником міліції Хмільницького району, тов. Необутовим, за сприяння колгоспників, затриманий озброєний бандит-нелегал Поліщук. Співробітники відділу Кримінального Розшуку та інших Відділів Управління Міліції, надана значна допомога працівникам УМВД у розгромі банди Якимчука на території Барського району»[6, арк. 17].

У підсумку зазначалося, що більша частина вказаних бандитсько-грабіжницьких груп ліквідовані до початку жнив, що надало можливість в нормальних умовах провести збір урожаю та не було допущено випадків бандитських нападів на тік та при перевезеннях збіжжя. Ліквідація вище перерахованих банд надала можливість у 1949 р. порівняно з 1948 роком досягнути зниження показників злочинності.

Типовим об’єктом пограбувань у цей період була мережа магазинів сільпо, де злочинці викрадали крам завезений у магазини. Дії злочинців вирізнялися зухвалістю, досить часто вночі розбирали стіну магазинів і виносили майно. Значна увага у розпорядженнях партійних органів приділялася охороні соціалістичної власності. Управлінням Міліції у 1949 р. здійснено значну роботу з розкриття організованих груп розкрадачів, спекулянтів та інших злочинців.

Для успішного виконання цих завдань було мобілізовано весь оперативний склад, як Управління міліції, так і районних відділів та відділень і шляхом проведення нарад, семінарів оперативного складу, дільничних уповноважених і командування працівників обласного Управління для перевірки стану робіт на місцях та надання практичної допомоги в роботі. Наслідком цих заходів та посилення апарату ОБХСС Управління Міліції більш працездатними співробітниками у 1949 році органами міліції розкрито і ліквідовано (велику кількість – перекреслене) низку кримінально-злочинних

угрупувань розкрадачів соціалістичної власності, спекулянтів, фальшивомонетників та інших злочинних формувань[6, арк. 19].

Усього за 1949 рік органами міліції області було відкрито провадження та завершено 2 681 кримінальну справу, за якими до кримінальної відповідальності було притягнуто 3 418 осіб та заарештовано до суду (з їх числа) 2 136 осіб. Серед розкритих злочинів, за котрими відкрито кримінальні справи: за крадіжку соціалістичної власності та розтрати /ст. 2 – 4 Указу/ – 469 справ; за цими справами притягнуто – 621 особу, з них заарештовано – 363 особи. Виявлено злочинів пов'язаних з спекуляцією промисловими та продуктовими товарами – 280 справ; за спекуляцію притягнуто – 355 осіб, з них арештовано до суду – 267 осіб. Окрім справ за спекуляцію відкрито провадження за порушення правил торгівлі на ринках області – 58 справ; за ними притягнуто порушників, а по суті спекулянтів – 79 осіб[6, арк.20-21].

Одночасно з проведенням заходів по розкриттю і виявленню організованих груп розкрадачів, спекулянтів органами міліції проводилася робота по боротьбі з самогоноварінням. Всього за 1949 р. відкрито провадження кримінальних справ на самогонщиків та осіб, які торгували самогоном – 868, за ними притягнуто 943 особи, заарештовано до суду 437 осіб. Необхідно зазначити, що в організації боротьби із самогоноварінням органами міліції використовувалися не всі можливості у викоріненні самогоноваріння [6, арк. 22].

У цій роботі окремими районними відділеннями були допущені недоопрацювання, які проявилися у тому, що в окремих випадках при виявленні самогону чи апаратів для виготовлення самогону, не завжди відкривалися кримінальні справи. Враховувалося при цьому, що самогонщиком чи продавцем самогону була жінка, яка мала на утриманні двох-трьох дітей.

В інших випадках прокурори районів обмежуються притягненням до кримінальної відповідальності другорядних осіб – виконавців, а організатори залишаються не притягнутими до кримінальної відповідальності.

Так, наприклад, в колгоспі імені Сталіна – село Мовчани Станіславчицького району, голова колгоспу Ільченко Степан, завгосп цього колгоспу – Гробчак, організували виготовлення самогону до дня святкування 32 річниці Великої Жовтневої революції, для чого використали цукровий буряк та зобов'язали колгоспниць Воронюк Л. та Миронюк А., їздового Сладик, перших гнати самогон, а останнього доставити цукровий буряк, не були притягнуті до відповідальності, а притягнули Воронюк, Миронюк і Сладик. Прокурор району з цим не лише не погодився, але при розгляді справи в суді допустив порушення Указу Президії Верховної Ради СССР від 7.04.1948 в частині винесення м'якої міри покарання. Наявні інші факти, що свідчать про потурання та порушення Указу Президії Верховної Ради СССР від 7.04.1948 р. [6, арк. 24]

При проведенні жнив та хлібозаготівлі, органами міліції було проведено цілу низку профілактичних заходів для попередження крадіжок зерна, його розтрат та псування, а також приведення до ладу складських приміщень пунктів «Заготзерно», вагового господарства та організації охорони пунктів «Заготзерно», колгоспів та радгоспів області.

Для виконання цих завдань у райони області було відряджено оперативний та керівний склад Обласного Управління Міліції, який одночасно з виконанням цієї роботи доводив до свідомості працівників районних відділів необхідність активної участі у проведенні цих важливих державних та політичних заходів [6, арк. 25].

У процесі впровадження вказаних заходів, виявлені недоліки, порушення та упущення усувалися на місцях. При перевірці сторожової охорони в колгоспах і радгоспах області, усунуто від роботи осіб, які не викликають довіри через колишні судимості – 903 особи; з них раніше судимих – 233, тих що не вселяють довіри – 411, за фізичними вадами – 259. Проведена робота по очистці сторожової охорони, мобілізація громадськості, бригадного активу сприяли успішній боротьбі по розкраданню хліба на кореню, при його обмолоті та транспортуванні. Під час жнив та хлібозаготівель розкрито 617 злочинів за крадіжку хліба та інших культур. За цими справами притягнуто – 925 осіб, заарештовано до суду – 801 особу [6, арк. 25].

Відділом ОБХСС Управління Міліції викрито велика організована банда (шайка) розкрадачів хліба, яка діяла на Вінницькому пункті Заготзерно. За цією справою ОБХСС притягнуло 14 осіб, а прокурором міста Вінниці ще 6 осіб[].

У процесі проведення оперативних заходів та слідства встановлено, що ця група діяла на цьому пункту Заготзерно ще з 1947 р., здійснювала складні злочинні комбінації із завуальованими крадіжками, списуванням вкраденого під різними приводами. Викрадені продукти і зерно реалізувалися через спекулянтів на ринку. Кримінальна справа у лютому буде заслухана в обласному суді [6, арк. 26].

Брацлавським РВ МВС притягнуті до кримінальної відповідальності за крадіжки хліба виконуючий обов'язки голови колгоспу імені «Червоної Армії» села Бошинки – Медюк Олександр Миколайович, ваговий току Загоруйко Яків Мефодійович, ланкова Медюк Лідія Андріївна та колгоспник Гуменюк Степан Маркович, котрі за згодою здійснили крадіжку з току колгоспу 6 мішків насіннєвого ячменю, вагою 339 кг. Ячмінь виявлено на квартирах злочинців та повернуто колгоспу. Із загальної кількості вкраденого в колгоспах і радгоспах області хліба та інших сільськогосподарських культур – 48 тон, виявлено і повернуто у власність радгоспів і колгоспів – 46,5 тон [6, арк. 27].

Прийняті рішення ЦК КП(б)У і Вінницьким обкомом КП(б)У від 18.06 та 29.10. 1949 року з приводу організації боротьби з крадіжками, розтратами у торгівельних організаціях міста Вінниці та області, зобов'язували органи міліції проводити низку оперативних і профілактичних заходів по усуненню причин, які сприяли вчиненню цих видів злочинів. Здійснюючи ці заходи, Відділ ОБХСС та міські відділення міліції зіткнулися з наявністю засміченості торгівельних організацій, хабарництвом з боку робітників контрольних органів, приховування товарів від споживачів, обважування та обману споживачів [6, арк. 11].

Таким чином, рівень кримінальної злочинності на території Вінницької області був достатньо високим. Кримінальна злочинність ставила за мету задоволення базових життєвих потреб людини – їжі, одягу, елементарного добробуту. Держава не створювала належних умов для задоволення цих потреб легальним шляхом, і часто те, що класифікувалося як кримінал, було

боротьбою за виживання, адже вкрадений сніп збіжжя чи використовуваний одяг не були прагненням до розкоші. Держава заганяла та примушувала трудових людей до праці за мізерну винагороду, яка унеможливлювала нормальні умови життя. Своєрідною практикою боротьби за виживання було виготовлення та продаж самогону, у доповідних зауважували, що дільничні часто проявляють «м'якотілість», причина її була зрозумілою, це були вдови фронтовиків, які виховували кількох малолітніх дітей. Звісно ж були і ті, хто представляв світ криміналітету, що мав на меті збагачення за рахунок спекуляцій, незаконних оборудок у торгівлі та виробництві. Окремо постає питання наскільки все ж була об'єктивною звітність щодо кримінальної ситуації та дій силових органів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Анатолій Войнаровський, Дмитро Нежид. Карально-репресивні практики органів МГБ у Вінницькій області: 1948 р.//Вісник факультету історії і міжнародних відносин: збірник наукових праць. Випуск 23/ Відповід. ред. О. А. Мельничук. Вінниця.; ВДПУ, 2025. 142 с.,С.122 – 127.
2. Анатолій Войнаровський, Наталка Жмуд. Характеристика соціально-економічного становища Вінницької області на 1950 рік.//Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали XXXVII Вінницької всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. 7 листопада 2025 р. / ред. кол.: О.А. Мельничук (відп. редактор), С.Ю. Юзвак, Т.Д. Каменщук, Н.В. Жмуд (відп. секретар) та ін. Вінниця, 2025. 382 с./ С. 174-178.
3. Войнаровський Анатолій, Жмуд Наталка. Вінниччина завершального періоду другої світової війни 1944–1945 рр.: соціально-господарське становище//Історія & Археологія. Спецвипуск. 1944 рік: європейський та український вимір подій. 2024. 80 с. /С.7 – 15.
4. Герус М.М. Кримінальне середовище в УРСР у післявоєнний період (1945-1958 рр.): історико-правова характеристика./Науковий вісник публічного та приватного права. 2019. № 5. Т.1. с. 26-34.
5. Гуров А.І. Кримінальний професіоналізм і боротьба з ним.К:Прогрес, 1993. 96 с.
6. Державний архів Вінницької області. Ф. П 136. Оп.30. Спр. 175. 60 арк.
7. Павло Кравченко, Олег Мельничук. Сільське господарство Вінниччини у 1945 р.: характерні риси, тенденції розвитку. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. 45. Збірник наукових праць / За заг. ред. О. А. Мельничука. Вінниця: ВДПУ, 2023. С. 112–119. DOI: https://doi.org/10.31652/2411-2143-2023-45-112-119.
8. Павло Кравченко. Крадіжки соціалістичної власності в колгоспах Вінниччини у 1947 р.//Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали XXXVII Вінницької всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. 7 листопада 2025 р. / ред. кол.: О.А. Мельничук (відп. редактор), С.Ю. Юзвак, Т.Д. Каменщук, Н.В. Жмуд (відп. секретар) та ін. Вінниця, 2025. 382 с./ С.169-173.
9. Шаламов В. Нариси злочинного світу. Збірн. пр.: у 4 т . Т. 2. Львів, 1998. 576 с.

Ігор Тімченко

ФОРМУВАННЯ «НОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ» ТА ОБРАЗ «ІНШОГО» В ШКОЛАХ ПОДІЛЛЯ У РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД: МІЖЕТНІЧНИЙ ВИМІР

Анотація. *У статті досліджуються школи на Поділлі як інструмент формування радянської ідентичності та конструювання образу «іншого».*